

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Om det attende Aarhundredes Oplysning i Salighedens Sag

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Om det attende Aarhundredes Oplysning i Salighedens Sag", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Faculty of Arts, Aarhus University, s. 39. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1825_410_2-txt-shoot-idm681.pdf (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Om det attende Aarhundredes Oplysning i Salighedens Sag.

Er selv Lyset i dig Mørke, o da, hvilket Mørke!

Matth. VI. 23.

(Slutning).

“Saaledes tør jeg haabe, kortelig efter Evne, at have, ikke ganske forgiæves, bekæmpet de Fordomme, der lettest kunde indtage Læserne mod os, og tør da skride nærmere til Sagen, ved, i en almindelig Betragtning, at henvende Læsernes Opmærksomhed paa den gennemgribende Uchristelighed af det attende Aarhundredes Oplysning.”

Saaledes endte jeg sidst, men jeg hører en Røst, uvist hvorfra den kommer, som siger: du tør vel haabe det, men du turde vel ogsaa finde dig skuffet i dette, som i saa mangt et dristigt Haab, du fattede; thi een Indvending har du ladet uberørt, ventelig fordi du foragtede den, men, for at tale i dit eget Sprog, det turde da gaae dig, som Frigga, der foragtede det eneste Vaaben, der kunde fælde hendes Elskelige. Hør og forstum! eders Foretagende er forargeligt, i allerhøieste Grad forargeligt, saa det maa være hellig Pligt for enhver sand Menneske-Ven, og Ven af den offentlige Rolighed og den borgerlige Enighed, om mueligt, at kvæle det i Fødselen, og vi tør haabe, med forenede Bestræbelser at naae dette vort ædle Øjemed. Vi vil slet ikke strides med dig om, hvad der i Grunden er christeligt, derom maa, for os, hver troe, hvad ham lyster, naar han kun ikke vil paatrænge os sine Meninger, og det Hele turde vel i Grunden 98kun være en Ord-Strid; men at forkiættre det hele eller halve Præsteskab i et Land, at vække hos den vankundige, uforstandige Almue, og den letsindige, ubetænksomme Ungdom, den ulyksalige Mistanke, at en stor Deel af deres Lærere forvilder og forvirrer dem i Salighedens Sag, det er, som Historien lærer, en Fanatisme, der kan have de uoverseeligste, grueligste, sørgeligste Følger, baade i private og offentlige Forhold, ja, vi sige det med Gysen, det er, hvad der kan hvæsse Borgeres Sværd mod hinanden, kuldaste Throner, opløse Stater, i Bund og Grund fordærve og ødelægge Folk og Riger; saa her bør den verdslige Øvrighed være paa sin Post, og paabyde Taushed, eller dog paalægge Talen saadanne Baand, at den bliver uskadelig.

Det klinger vist nok frygteligt, og jeg kiender vel det Land, hvor en saadan Tale finder Indgang, til at forblinde Regjeringens Øjne, men, Gud skee Lov! det Lands Navn er ikke Danmark, og derfor glemde jeg virkelig, at man her kunde vente en saa udansk, uhistorisk, uchristelig, tyrkisk Indvending imod det Foretagende, at undersøge, hvad der er Sandhed i Salighedens Sag, og om det er den sande Christendom, der nu enstund med saameget Pral har udgivet sig derfor. Jeg skal heller aldrig nægte, der hører for en Christen, især en Christen fra de sidste Tære i det attende Aarhundrede, efter min Erfaring, Saameget til, med Sagtmodighed, at besvare slig en Indvending, at jeg helst overlod en Anden den Forretning; men da jeg nu for Øjeblikket ingen Anden veed, som jeg tør haabe baade kan og vil gjøre det bedre end jeg, maa jeg dog gjøre mit Bedste, og ovenikiøbet være glad ved, at jeg tidsnok erindredes om en Mangel i min Fortale, det staaer i min Magt dog nogenledes at afhjælpe.

Det Første, som her rinder mig i Tanke, maa nødvendig være, at for tredive Aar siden hørde man i Danmark 99omtrent samme Indvending mod det kun alt for heldige Foretagende, der dengang hørde til Dagens Orden. Vel var det ikke Balle eller Guldberg der taledes saa, thi de var klarøiede nok til at indsee, at de Præster og Professorer, som grue for en Undersøgelse om, hvorvidt de lære Sandhed og især hvorvidt de lære sand Christendom, derved enten røbe en slet, eller vanære en god Sag, og at en Christen, som tænker, Forargelse kan undgaaes, har glemt, hvad Herren siger, det er nødvendigt, at Forargelser maae komme, og værst for dem selv, ved hvem de komme. Men de vare dengang faa blandt Christne, der med Balle og Guldberg havde den faste Tro, at Bibelen kunde forsvare sig selv og sine Tjenere, og derhos den klare Indsigt, at det var langt meer end al Verdens Magt formaaede, da der vil længere Arme, end selv de største Konger have, til at lukke alle Munde, da der vil meer til Tro end Læbers Ord, og noget ganske Andet til at dæmpe Tvivl end Taushed. Endeel af Præsterne, og hvem der ellers fælde eller foregav Sorg over den gruelige Forargelse, det var, at udraabe Bibelen for den dummeste og latterligste, tildeels endog for den skadeligste og uanstændigste Bog, man kiendte, og at udraabe Mængden af Præsterne for de største Faare-Hoveder eller de samvittighedsløseste Hyklere, Solen beskindede, fordi de prædikede Guds Ord, efter den Augsburgske Confession, som danske Lov og deres Embeds-Eed forpligtede dem til; Disse lod sig, stundum i Lys, dog mest i Løn, forlyde med, at det var et Uvæsen, Regjeringen burde hemme, enten ved reent at

forbyde al Strid om Religionen, eller dog ved at sætte den Grændser: befale, den skulde føres paa Latin, eller paa anden Maade hindre de forargelige Taler fra at komme de Enfoldige og Vankundige for Øine. Man hørde ogsaa tale om, hvortil Fritænkeriet kunde og vel maatte lede, naar det udbredtes hos Mængden, man havde i Frankrig et Exempel at beraabe sig paa, der 100vel maatte kaldes saa lysende, som et ildsprudende Bjerg, og man behøvede ei engang at beraabe sig paa fremmede Exempler; thi de Fleste, hvem dengang den Augsburske Confession var en Torn i Øiet, dulgte slet ikke, at Constitutionen af Sextenhundrede og Treds var dem endnu en større, og at begge Dele, om de maatte raade, snart skulde blive Oldsager, der neppe undtes Sted i Archiver. Under saadanne Omstændigheder var det unægtelig en svar Opgave at finde Grændsen for den verdslige Arm, men Balle fandt den uden Møie i sin Bibel, og erklærede: hvem der vil løbe Panden imod Kirke-Muren, bør have Lov dertil, men hvem der vil forgribe sig paa Staten, bør man give Troen paa dens Kraft i Hænderne; og jeg tør troe, det gjør den Danske Regiering Ære, at saa skedte: at det attende Aarhundredes Oplysning fik Lov til at vise sig i al sin aandelige Glands, Lov til at prøve Styrke med Bibel og gammeldags Christendom, men ikke Lov til at sætte Kronen paa Dyret med de mange Hoveder.

Men hvad dømme Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning herom? Naar de udraabe vort Foretagende for Noget, der, paa Grund af Forargeligheden, maa afskyes, og burde med Magt kvæles i Fødselen, da maae de nødvendig misbillige den Overbærelse, vor Regjering viste mod hvad der dog vel, i det Mindste, var ligesaa forargeligt, som hvad vi begynde, ja, de maae sige, det var stor Skade, at man ikke kvalde det attende Aarhundredes Oplysning i Fødselen, da den unægtelig udbredte en gruelig Mistillid til Folkets Lærere, forstyrrede i alle Maader Roligheden, og gav den borgerlige Tilfredshed og Enighed et Saar, der end bløder, og som endnu kan have de farligste Følger. Saaledes maae de dømme, naar de ikke aabenbar vil modsige sig selv, ved den Paastand, at i Slutningen af det attende Aarhundrede burde man taale alle muelige Forargelser, men i Begyndelsen af det Nittende 101skal man kvæle dem i Fødselen. Men vil de undgaae denne Selv-Modsigelse, falde de rigtig nok i en anden ikke mindre, thi, uden Selv-Modsigelse, kan man jo dog umuelig ønske undertrykt, hvad man selv hylder og ophøier som velgjørende Oplysning, og der er da ikke andet for, end man maa ændre sin Tale, og sige: den blotte Forargelighed, og Hensynet paa farlige Følger i Muelighedens Rige, er vist nok ikke lovlig Grund til at fordømme eller undertrykke et i Øvrigt velgjørende og priseligt Foretagende, derfor burde det attende Aarhundredes Oplysning ingenlunde undertrykkes, men det bør eders, som aabenbar er en i alle Henseender skadelig Formørkelse. Hertil maa vore Modstandere nødvendig komme, naar de ikke vil modsige sig selv, og da staae vi atter ved det store Spørgsmaal, hvis Oplysning der er den rette, et Spørgsmaal, de dog neppe vil paastaae, enten Magtsprog eller Undertrykkelse kan afgjøre!

Men, skjøndt jeg tør haabe, at Modstanderne, efter denne kjærlige Advarsel, vil vogte sig for, offentlig, at tale om Forargelse, og politisk farlige Følger, var det vel mueligt, at de desivrigere talde derom inden fire Vægge, og kunde, hos Endeel, der ikke regne det saa nøie med en Smule Selv-Modsigelse, finde aabne Øren. Hvad Undertrykkelse angaaer, kan man vist nok være rolig, saalænge Gud under os en Konge, der elsker Sandhed og Oprigtighed saa høit, som Frederik den Sjette, og det er desuden ret en uskatteerlig Lykke, at vore Indvendinger mod det attende Aarhundredes Oplysning fremkomme under en Fyrste, der selv ved Styret har gennemlevet hine Dage, da alle den Oplysnings Venner raabde, at kun ond Samvittighed, eller kiærlingagtig Feighed, kunde raade til at lægge Baand paa Talen om hvad man kalder en Saligheds-Sag, og som det derfor unægtelig maa være hvert Menneske vigtigt at betragte i Dets rette Lys! Neppe kan Nogen føle dette dybere end jeg, hvis 102offentlige Tale, baade med Mund og Pen, mod hvad jeg kalder falsk Oplysning, for menneskelige Øjne at see, maatte blevet kvalt i Fødselen, hvis Danmark ei havde haft en saa erfaren, sandhedskjærlig Drot; men netop Dette, at man virkelig lagde an paa at faae min Tunge bundet, og at jeg virkelig hos Mange har fundet den Fordom, at min Tale, mod det forargeligste Uvæsen, der har fundet Sted i Christenheden, var forargelig, og derfor i det Mindste høilig at misbillige, Dette burde for længe siden drevet mig til med Flid at bekæmpe en Indbildning, der staaer saa fiendtlig mod al Oplysning, altsaa mod al Sandhed. At jeg imidlertid ikke har gjort det, og at jeg selv nu nær havde glemt det, kommer, saavidt jeg kan skjønne, ogsaa meest deraf, at jeg fik min første Dannelse i det attende Aarhundrede, og derfor let overseer, hvad der har sit Udspring i det Nittende, og det har, blandt os, den iiskolde Ligegyldighed for aandelig og evig Sandhed, der skjuler sig under Masken af dyb Ærbødighed for det Hellige i alle Skikkelser, og den ømmeste Frygt for at berøve Nogen hvad der, det være nu med Ret eller Uret, er hans Hjerte dyrebart. Denne Ærke-Katholskhed, for hvilken det er ligegyldigt, hvorved man trøster og beroliger sig, og som trøster sig selv med, at Sandhed og Løgn, i aandelige Ting, kommer vel i Grunden ud paa Eet, den kiendte man hos os, i det attende Aarhundrede, kun lidet til, og derfor har jeg været seen til at troe, man virkelig kunde ansee det for bedre, om de groveste Vildfarelser i Salighedens Sag rodfæstede og forplantede sig, end om man, ved levende at bekæmpe dem, vilde vække Folk af den Døs, de kalde Rolighed, og nødigt vil forstyrres i. Kun Erfaringen har paanødt mig den Overbeviisning, at denne Tænkemaade ingenlunde blot er Natur-Philosophiens, men i det Hele vort Aarhundredes onde Aand, og at de, der fare under christeligt Flag, med falske Papirer, derfor allevegne finde mange aabne Øren, naar de, skjøndt i Selv-Modsigelse, raabe Vee over os, som dem der ikke grue for at give Forargelse og forstyrre Kirkens Fred!

Under saadanne Omstændigheder er ingen Sag saa klar, at den jo trænger til at fremstilles i al sin Klarhed, og, maatte det lykkes mig med den nærværende, tør jeg sikkert haabe at bortrydde Fordommen, overalt hvor det kun er en Fordom, og ei et Mundheld, man har sine Grunde til at bruge.

At give Forargelse, veed man dog vel, er, christelig talt, med Ord eller Exempel, at friste og forføre de Enfoldige og Ubefæstede til hvad der er uchristeligt, og forsaavidt det ansees for uafgjort, om det attende Aarhundredes Oplysning er christelig eller ikke, maa det da ogsaa være uafgjort, om vi, der bestride den, give Forargelse eller ikke, saa, hvad end Modstanderne mene, maae de dog først bevise deres Lærdoms Christelighed, før de kan kalde vor Modsigelse, i christelig Forstand, forargelig; thi at Christus ei vilde kalde det forargeligt, at man afslørede hvad der falskelig udgav sig for Christendom, det er dog vel indlysende!

Herved komme vi altsaa ikke videre end til Strids-Punkten, og tage vi nu Ordet i sin videre Bemærkelse, saa forargeligt og anstødeligt bliver eet og det Samme, da maae Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning nødvendig indrømme, at den er ligesaa forargelig som vores Modsigelse; thi den har unægtelig stødt mange tusinde Mennesker, og støder os i det Mindste ligesaa meget, som vor Oplysning støder Andre.

Spørgsmaalet maa da vel blive, om man, for Ingen at støde, skal untlade at bestride, hvad man troer er en fordærvelig Vildfarelse hos sine Med-Mennesker, og hvem seer ikke, at dette Spørgsmaal umuelig kan besvares bejaende, uden at bryde Staven over al Oplysning, og prise den Hjerteløshed, der gjør ligegyldig for Andres sande Vee og Vel!

104Dog, selv om man ikke seer det, som i vore sært oplyste Dage vel er mueligt, saa veed man dog vel, at Morten Luther stødte saare mange Mennesker, ved den Paastand, at Pavedømmet var en aldeles falsk Christendom, og at Millioner endnu paastaae, han paa den forargeligste Maade forstyrrede Kirkens Fred og Enighed, ja udstrøede en Tvedragts-Sæd, der baade i Kirken og Staten har havt de grueligste og fordærveligste Følger, foraarsagede den blodige Trediveaars-Krig, og i det Hele den Uforsonlighed mellem Tydscklands Folk, som afkræftede og omsider opløste Riget. Det veed man dog vel, og nu spørger jeg: om slige Betæneligheder burde afholdt Luther fra at aabenbare og bekæmpe Pavedømmets Vildfarelser, eller om man finder, det var dumt af Frederik den Vise, at han ei kvalde den Oplysning i Fødselen?

Dog, selv om man i Grunden er catholsk nok til at mene, det kunde ikke skadt, om Luthers Mund var blevet bundet, hvad siger man da om Christi og Apostlernes?

Man veed dog sagtens, at Christus stødte og forargede Mange med sine haarde Taler, at han ret med Flid vakde den Mistanke hos Folket; at deres Lærere var Øjenskalke, som havde ranet Kundskabs Nøgel, gik selv ikke ind, og holdt dem ude, som vilde indgaae, og at han aabenlydt bekiendte, det var hans Villie at tænde Tvedragts-Ild paa Jorden, saa der blev Splid, selv mellem dem, Naturens Baand paa det Nøieste sammenknyttede, og man gjør ham da ingenlunde Uret, ved at paastaae, han mægtig bidrog til den jødiske Stats Opløsning og Ødelæggelse. Man veed vel ogsaa, at hans Apostler, hvor de mellem Hedningerne forkyndte Evangelium, stødte Mangfoldige, ved at erklære dem for Afguds-Dyrkere, og at de Christne tidlig med Rette beskyldtes for at svække Folkenes Patriotisme, og end mere deres Agtelse for det lønnede Præsteskab, og nu spørger jeg: havde de Ypperste-Præster Ret, som sagde om Christus: han forfører Folket, 105havde Jøder og Hedninger Ret, som stræbde i Fødselen at kvæle det Ord, der udraabde alt Modsæt for Løgn og Vildfarelse, eller havde Christus og hans Apostler Ret deri, at en Oplysning kan være Menneskene saa vigtig, at den bør meddeles og annammes, om det saa end skulde skee paa al timelig Velfærds Bekostning!

Siger man nu: Christus og hans Apostler havde Uret, da bekiender man jo derved, man er ikke Christen, men siger man, de havde Ret, da maa man ogsaa indrømme, de har Alle Ret, der, for en saa vigtig Oplysnings Skyld, tilsidesætte alle verdslige Hensyn, og her staae vi da atter ved det store Spørgsmaal: hvis Oplysning er christelig: det attende Aarhundredes eller den Modsatte, et Spørgsmaal, dog vel intet verdsligt Hensyn bør hindre fra at blive grundigt besvaret.

Meget mere var om disse Ting at sige, og jeg tiltroer mig neppe for meget, naar jeg troer, soleklart at kunne bevise, at det attende Aarhundredes Oplysning, hvad den saa ellers var, unægtelig var skarp som et tveegget Sværd, til at overhugge alle de Baand, der giennem Aarhundreder sammenknyttede Fyrster med Folk, Menneske med Menneske, ja selv de Nærmeste, Forældre og Børn og Ægtefolk, med hinanden, og man skulde da vel betænke sig, før man vovede at paastaae, vor Kamp mod en saadan Oplysning var Noget, en lovlig Øvrighed, af hvad Navn nævnes kan, end sige da en Kongelig, en af Mennesker uindskrænket Kongelig, skulde finde forargelig, farlig for Rigets Ro og Borger-Enigheden. Sandelig, fra denne Side betragtet, er vort Foretagende saa uangribeligt, saa aabenbar i hver Stats Aand, som har en protestantisk Fortid, at jeg ei kan tænke mig noget stærkere Beviis paa Modstandernes Blindhed, eller dog paa deres altfor overdrevne Tanker om vor Dumhed, end at ville røre ved en Stræng, som de skulde være saare glade ved, om vi vilde lade, saavidt mueligt, uberørt. Det troer jeg imidlertid, vi 106alle vil, og det vil i det Mindste jeg, uden dog at forlange nogen Tak derfor, thi jeg vil det visselig ikke, for at skaane det attende Aarhundredes Oplysning, men kun for at ære og tro at tiene den Herre, som vidnede: mit Rige er ikke af denne Verden, men jeg er dertil født og kommet til Verden, at jeg skal give Sandhed Vidnesbyrd, hvo som er af Sandhed, hører min Røst. Kun derfor, kun fordi jeg ikke vil have Lodd eller Deel med dem, der, paa Sandheds Bekostning, smigre Verdens Herrer, og opmuntre dem til at bygge paa Christi Kirke, som paa en Caserne, kun derfor vil jeg nødig fremstille Forholdet mellem det attende Aarhundredes Oplysning og det danske Rige, i al sin Klarhed; men seer jeg, at man fremdeles, i Lys eller Løn, arbejder paa at fordunkle det, da nødes jeg

dertil, og lægger herved højtidelig alle ubehagelige Følger, som deraf muelig kunde flyde, paa Modstandernes Hoved og Ansvar!

Ja, det veed jeg, dansk i alle Maader, ærlig og aaben var min Færd og min Feide, fra den første Dag, jeg greb Pennen, for med Aand at bekjæmpe, hvad jeg kaldte Vind, med Lys at fordrive hvad jeg kaldte Mørke, jeg veed, at har Modstanderne nogensteds stødt paa mig i det Dunkle, da saae de, jeg var der kun, for at møde dem, hvor de vilde undgaae mig, og aldrig fandt de mine Spor paa de krogede Veie. Jeg tør da sige: det er ikke om mit Navn jeg freder, naar jeg lader det være glemt, hvorledes man hidtil har bekæmpet mig, som om det var i Mørke man skulde stride om, hvis Oplysning der var den ægte; men for Fremtiden maa jeg frabede mig en saa uværdig Modstand, og hvad jeg herefter seer omsnige sig i Mørket, det aabenbarer jeg uden Skaansel. Alt hvad man ellers vil sige og gjøre mod den giennemgribende Forandring i Kirke og Skole, jeg aabenbar forkynder, det er min Agt, med Guds Hjelp, at forberede, det skal jeg stræbe at optage i den bedste Mening, og at be107kæmpe med Sagtmodighed; men stræber man at gjøre mig, og hvad jeg giver min Stemme, mistænkt hos Øvrigheden, og at forurolige den, som om det var en, for Statens Vel og Rolighed, farlig Sag, jeg sysler med, da vil jeg ikke være spag, men bekæmpe et saa uærligt Foregivende med den historiske Sandheds lynende Sværd, og da anklage Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning ikke mig, men sig selv; thi jeg har advaret dem i Tide. Man kalde det Pral, man kalde det hvad man vil, jeg føler, det er min Pligt at tale saa, uden Omsvøb, nu da min Bane har naaet den Punkt, at jeg med Rolighed kan og maa sige: mine Been komme nu til at hvile hos mine Fædres, eller ikke, mit Liv i denne Verden vorde langt eller stakket, saa skal ikke noget Hensyn mere hindre mig fra, paa hver ærlig Maade, at bekæmpe hvad der kalder sig Christendom, men er, efter min fulde Overbeviisning, netop det Modsatte. Hvorvidt Andre vil finde denne min Overbeviisning velgrundet, det maa Tiden vise, men i mine Øine er og maa den nødvendig være det, da den, under fjorten Aars flittig Granskning i Skriften, under Spot og Modsigelse, under mange Slags Trængsel, og alle Slags boglige Sysler, vel har klaret, men ei i mindste Maade forandret sig, og denne Overbeviisning, i uadskillelig Forening med min Tro paa Christendommen, som den eneste Vei til Guds Rige og de Levendes Land, baade her og hisset, den maa og vil jeg, med Guds Hjelp, udtale skriftlig, ei mindre frit, ei lunknere og svagere, men klarere, end det er mundtlig skedt, og, efter vore Omstændigheder, i offentlig og mundtlig Tale, mueligt: og dermed, i Jesu Navn, Trods dem, det ville forhindre!!

Naar man videnskabelig skal tvistes om, hvad der er christeligt, og hvad der er det ikke, da maa man nødvendig først see til at blive enig med Modstanderne om, hvor man finder 108Christendommens ægte Kilde, hvoraf den skal udledes, og, kan man ikke enes derom, bør man slet ikke trættes om, hvad der er christeligt, men kun om, hvor Kilden findes, ellers bliver Kampen, om ikke tom Ord-Strid, saa dog en dunkel, uafgjørende Skygge-Fægtning. Det er nemlig, i en Lignelse, hermed, som naar to Kæmper udæske hinanden, kan de ikke enes om, hvor Kredsen skal skrives, da bliver enten Kampen til Intet, eller den Ene maa drage Sværd paa Stedet, og kun lade Modstanderen Valget mellem at flye eller fægte. Derfor begynder jeg her med den Sætning, at det Ny Testamente er den eneste Kilde, hvoraf ægte Christendom videnskabelig kan øses, og bygger min hele Beviis-Førelse paa denne Forudsætning, som en, i mine Øine, urokkelig Grundvold, og hvem der vil benægte den, skal nødes til, enten at nævne en anden Kilde, eller at indrømme, han veed ikke selv, hvad Christendom er, og taler derfor hen i Veiret, naar han kalder sig en Christen, end sige da, naar han vil lære Andre, hvad han selv ikke veed, lære Andre, hvad der er den ægte, sande Christendom, som han dog tilstaaer, er ham selv ubekjendt.

Da Sagen nu unægtelig staaer saaledes, maae Modstanderne nødvendig enten, uden al Forbeholdenhed, indrømme min Grund-Sætning om det Ny Testamente, eller nævne en anden Kilde, om hvis Ægthed den foreløbige Strid skal føres.

Indtil videre vil jeg imidlertid troe, at Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning, som dog vil hedde Christne, give mig Ret i, at hvad der skal gjælde for ægte Christendom, maa klart lade sig bevise af det Ny Testamente, og at dette altsaa er den eneste Kilde, hvoraf Christendommen videnskabelig kan øses. Det synes maaskee Mange alt for meget ventet, men naar de betænke, hvad man har Valget imellem, vil de dog uden tvivl finde, at denne min Forventning ikke er urimelig.

109Det ligger nemlig klart i Sagen, og i Ordet selv, at ægte Christendom er hvad Christus har lært, og vilde have lært her alle dem, der bekiende sig til ham, ved at bære hans Navn, og jeg tør paastaae, at der kun lade sig tænke tvende Kilder, hvoraf det kunde være mueligt at øse paalidelig Kundskab om Christi virkelige Lærdom, og at disse tvende Kilder er: en sandfærdig Historie og en guddommelig Aabenbaring. Naar nu Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning, som vil agtes for ægte, sande, oplyste Christne, nødes til at vælge een af disse to Kilder, mon de da ikke heller skulde vælge Historien, hvorlidet den maaskee end huger dem, end en guddommelig Aabenbaring i klare Ord, som umuelig kan være sand, med mindre hele det attende Aarhundredes Oplysning om Forholdet mellem Gud og Menneske er Løgn!

Men, hører jeg en Stemme sige, eller maaskee en Million Stemmer, thi paa Tallet kommer det ikke an, da Stemme-Fleerheden slet ikke gjælder i Aandens Rige, hvor alle de der sige Eet og det Samme, kun regnes for en eneste Stemme; altsaa hører jeg kun een Stemme sige: du glemmer her, som hartad altid, Fornuften, denne al Sandheds ægte, evige, uudtømmelige Kilde, som derfor ogsaa nødvendig maa være, i det Mindste,

en af Hoved-Kilderne til Christendommen, hvis denne ikke skal være ufornuftig, og kan da umuelig være sand.

Ukiærligheden, eller dog Uartigheden, i den Forudsætning, at jeg glemmer Fornuften, fordi jeg ikke idelig fører den i Munden, vil jeg lege med, i det jeg kun bemærker, man skulde mindst vente saadanne Slutninger fra en Side, hvor det kaldes uforskammet at sige, en Præst glemmer sin Mester og sin Bibel, fordi han hartad aldrig nævner dem. Og hvad nu Sætningen selv angaaer, at Fornuften skulde, enten ene, eller selvanden, være Christendommens Hoved-Kilde, da er der Noget i Fornuften, som jeg har saa dyb Høiagtelse for, at jeg aldrig tør indrømme Noget, som aabenbar strider derimod, og tager jeg ikke meget fejl, er det netop Tilfældet med hiin Sætning, der vil gjøre Fornuften en Ære, den neppe kan være bekiendt at modtage. Fornuften, som den findes hos Mennesker, altsaa Menneske-Fornuften, maa nemlig være Kilde til alt hvad den det være kan, saa bliver den det dog vist aldrig til historisk Sandhed, bliver neppe nogentid saa oplyst, at den af sig selv kan sige os, hvad der skedte i Gaar, hvor den ei var tilstæde, end sige da: hvad Christus meende og lærde for henved et Par Aar-Tusinder siden; og det maatte den dog unægtelig, naar den enten halv eller heel skulde være Kilden til ægte Christendom.

Jeg tør da haabe, at selv de, der opløfte Fornuften allermeest til Skyerne, vil indrømme, at til christelig Kundskab kan den rigtig nok hverken være den første, den anden eller den sidste Kilde; jeg tør haabe det, fordi hvem der ingen anden Frelser har end Fornuften, dog vel maa tage sig i Agt for at trodse dens Grund-Lov, som unægtelig er den, at man ei maa sige sig selv imod, med mindre man vil gjøre sig selv til Løgner.

Jeg glemte altsaa ikke Fornuften, men ærede netop dens Love, da jeg paastod, der var kun to Kilder, hvoraf vi muelig kunde øse vor christelige Kundskab, saa at, naar vi ikke tør eller vil tillægge os selv Inspiration i strængeste Forstand, maae vi nødvendig holde os til Historien, for at lære, hvad Christendom er.

Dette kan vi nu gjøre paa tvende Maader, da den historiske Kilde strømmer gennem Tiderne i tvende Arme: som mundtlig og som skriftlig Fortælling om, hvad Christendom er, thi vi kan enten give den mundtlige Fortælling (Sagnet, Traditionen) eller den skriftlige (Vidnesbyrdet) Fortrinet, men, uden Selv-Modsigelse, kan Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning dog umuelig, med Catholikerne, sætte Sagnet over Skriften, Traditionen over Bibelen, og, videnskabelig talt, er det i alle Maader umueligt at øse af Traditionen, som den rette Kilde, da den i mange Dele er høist forskiellig og selvmodsigende.

Forudsat nu, at vi, som gode Protestanter, ere enige om at protestere mod enhver anden Hoved-Kilde til christelig Kundskab end det Ny Testamente, betragtet som en sandfærdig Historie om hvad Christus lærde, og vilde have lært i sin Menighed, da trøster jeg mig til at bevise, paa det Strængeste, den aabenbare Uchristelighed af Alt, hvad der er det attende Aarhundredes Oplysning i Religionen eiendommeligt.

Jeg veed meget vel, at naar Modstanderne nødes til at erkiende det Ny Testamente for Christendommens eneste Kundskabs-Kilde, i videnskabelig Forstand, gjøre de det kun med den Forbeholdenhed, at fortolke det, hvad de kalde fornuftig, men deels kan en ufornuftig Fortolkning ei være dem en større Vederstyggelighed end den er mig, og deels er her ikke Stedet til at tale om Fornuftens Pligter og Rettigheder, da det her kun gjælder om Kilden, og jeg naturligviis staaer Modstanderne til Ansvar for, hvorledes jeg i det Følgende øser deraf. Vel har jeg før havt det Kæmpe-Forsæt, at bevise Alting paa een Gang, men nu, da Erfaring har lært mig, at jo flere Fluier man vil slaae med eet Smæk, desfærre rammer man sædvanlig ret, nu nøies jeg med meget mindre.

Til de Sandheder, som aabenbar bevise sig selv, tør man vel, uden al Frygt for Modsigelse, regne den, at Christne nødvendig maae bære dyb Ærbødighed for Christendommens Hoved-Kilde, og inderlig Kiærlighed til den, samt at hvem der vil udbrede christelig Oplysning, maa flittig øse af Kilden, ivrig opmuntre sine Med-Christne til det Samme, og paa alle muelige Maader lette dem Arbeidet.

112Og hvad siger nu Historien, hvad siger den daglige Erfaring om den herskende Oplysnings Forhold til Christendommens Kilde?

At Bibelen, under Løbet af det attende Aarhundrede, nedsank, i den lutherske Menighed, fra den bekiendteste, mest brugte og ophøiede Bog, overalt til en lidet brugt og temmelig ligegyldig Ting, og mangelsteds til en foragtet Sjeldenhed, som Bibel-Selskaberne i det Nittende har Umage nok med at redde fra Glemsel, og forsvare mod Ringeaagt, det er almindelig bekiendt. At den ene Arm af Lys-Strømmen i det attende Aarhundrede, den Voltairiske, af al Magt bidrog til at stille Bibelen i det foragteligste Lys, kan ikke nægtes, og hvad gjorde nu den anden Arm, den Semlerske, eller hvad gjorde de Theologer, Præster og Professorer, som priste det attende Aarhundredes Oplysning, hvad gjøre dens Lovtalere den Dag i Dag for Christendommens eneste Kilde? Jeg kan intet Øieblik betænke mig paa Svaret; thi lærde og ulærde Skrifter om Christendom, Prædikener og Lærebøger, af alle dem der hylde det attende Aarhundredes Oplysning, have aabenbar til Hensigt at bringe Bibelen i Forglemmelse, at begrave den i Mørke. Jeg vil her ikke anføre noget til egenligt Beviis for denne Paastand, da et saadant, i Følge sin Natur, kun kan føres i en Revisjon af Bøgerne, hvorom vi tale, men selv den nøgne Paastand, hvem kan vel drage den i Tvivl, og hvorledes kan man vel kalde en Tid, i hvilken Bibelen nedsank i Glemsel og Foragt, christelig oplyst, uden derved noksom

at kundgiøre sin egen Ringeagt for al christelig Kundskabs Kilde.

Der var vist intet vovet i den Paastand, at skulde det attende Aarhundredes Oplysning i nogen Retning været ægte, maatte det været i den Voltairiske, som bestreed, forhaanede og bespottede Bibelen; thi hvad der gjør Pagt med Mørket, hvad der søger at bringe en Bog i Forglemmelse, der har 113virket og hersket saaledes som Bibelen, det kan umuelig være sand Oplysning; men jeg anmærker det her kun i Forbigaaende, og holder mig til hvad der er aabenbart, at det attende Aarhundredes Oplysning teede sig ligesaa antichristelig ved at begrave, som ved at korsfæste Bibelen. Uchristeligt var det vistnok af Paverne at hindre Lægmands Bibellæsning, men naar de virkelig troede paa Traditionens Reenhed, og en fortløbende Inspiration i Kirken, var deres Vildfarelse dog tænkelig, uden Fiendskab mod Christendommen, men i et Aarhundrede, da man forkastede al Tradition, og beloe Inspirationen, da, mener jeg, man dog umuelig kunde omtale og behandle Skriften som en Bog, kun lærde Folk skulde trættes om Indholden af, uden enten at hade Christendommen, eller beherskes af den mest uhyre Letsindighed i de alvorligste Ting.

Men, kan man sige, du dømmer dog meget for haardt, naar du fordømmer det attende Aarhundredes Oplysning som antichristelig, blot paa Grund af dens Forhold til Bibelen, som Bog betragtet, thi lad end være, det for saavidt var uchristeligt, at det, Alting vel overveiet, ikke rimer sig med Christendommen, saa er det dog derfor ikke antichristeligt, ikke Noget, der nødvendig maatte udspringe af Had til Christendommen, da det vel endog i en vis Grad lod sig forene med christen Tro. Man skal nemlig, for det Første, betænke, at det Ny Testamente, i Bibelen, er uadskillelig forenet med det Gamle, og at det Sidste, i den lutherske Menighed, maaskee var nok saa meget læst og brugt og anvendt som hint, og, uagtet vi selv troe, at Talen om det Gamle Testaments Overflødighed, end sige da om dets Skadelighed, for Mængden, var temmelig ugrundet; uagtet vi selv finde, det var en skiæv og uheldig Tanke, at ville fremstille det Ny Testamente i Modsætning til det Gamle, hvoraf det vist nok er en Udvikling, saa er dog disse Feiltagelser, paa et vist Udviklings-Trin, saa naturlige, at de vel i hine Dage maa kaldes uund114gaaelige, især da det Gamle Testamente var Gjenstanden for den mest bidende Spot af kaade men vittige Franskmand, og deres Frænder overalt. Betænker man fremdeles, hvormeget Sært og Underligt selv det Ny Testamente indeholder, og veed man, hvor upoetisk den hele Tankegang af sig selv var blevet, hvor ubehændig man tog paa det Vidunderlige, selv naar man troede og forsvarede det, da lader det sig let forklare, at man, endog med megen Ærbødighed for det Ny Testamente, som Christendommens Kilde, kunde falde paa den vist nok skjæve, men derfor ikke antichristelige Tanke, at det var bedst, om Mængden, indtil videre, slet ikke læste i Bibelen, men øste sin Christendoms-Kundskab af christelige Bøger, hvori Christi Lærdom, med Flid, var skildt fra Alt, hvad der ei var aldeles uadskillelig forenet med den, og fremstilt i et billedløst, og, efter den herskende Forestilling, fatteligere, bestemtere Sprog. Heraf fulgte nødvendig ogsaa, at Bibelhistorierne maatte blive mere en moralsk Exempel-Samling, og en lidt forpint Fremstilling af Jesu Liv, end, hvad de vist nok skulde være, Bibelske Kierner, og Indledninger til frugtbar Bibel-Læsning, ligesom det ogsaa nødvendig maatte have den skadelige Indflydelse paa Prædike-Maaden, at Bibelen blev mindre brugt, og Troes-Sandhederne baade sjældnere, stivere og koldere behandlede. Vi give dig, som sagt Ret i, at alt Dette kun daarlig rimede sig med Christendommen, men tør du paastaae, kan du virkelig bevise, at det var saa uforligeligt med den, at det kun lader sig udlede af Vantro og Fiendtlighed mod Christendommen?

Jeg tør troe, ikke at have betaget denne Indvending det Mindste af den Styrke, hvormed den kan fremtræde, uden selv at være uchristelig, og jeg vil her ingen Vægt lægge paa den, i Øvrigt unægtelige, Sandhed, at naar man skarpt adskiller, hvad der dog i Grunden hører nøie sammen, og behandler vrangt, fremstiller skiævt, hvad man har med at gjøre, 115da er man slet oplyst, og at det altsaa ei kan have været de Oplyste, men kun de Blinde, der, uden Fiendtlighed, betragtede Bibelen saa vrangt, og behandlede den christelige Underviisning saa uforstandig. Dette vil jeg her kun berøre, for at lægge hele Vægten paa det Spørgsmaal: om da Vennerne af det attende Aarhundredes Oplysning, som dog vilde hedde Christne, virkelig øste hvad de kaldte Christendom af det Ny Testamente, saa deres Fremstilling deraf er, om end i Sproget ubibelsk, om end i mange Dele haltende, ubestemt, ufuldstændig og feilagtig, saa dog i det Nødvendigste og Uundværligste, i Grund-Sætningen og Hoved-Sagen, christelig efter Skriften? Enhver maa indsee, at med al muelig Eftergivenhed, kan man dog ikke eftergive den Fordring, at hvem der vil lære Andre Christendom, skal i det Mindste sige dem, hvad der, efter dens eneste Kilde, det Ny Testamente, unægtelig er dens Hoved-Sætning, og udgør dens Eiendommelighed, og at, med al muelig Skaansomhed, kan man ikke undgaae at kalde Antichristeligt, hvad der lægger an paa at skjule eller nedrive Christendommens Hoved-Sætning, og at gjøre noget Andet, her ligemeget hvad, til denne Hoved-Sætning, som det ikke er.

Det er, hvad Enhver maa indrømme, og nu paastaaer jeg, at hvad Vennerne af det attende Aarhundredes, endnu blandt Theologerne herskende, Oplysning, udgav for Christendom, var ikke øst af det Ny Testamente: hvad de udgav for Christendommens Hoved-Sætning var det ikke, og hvad der aabenbar er det, fortav, forkastede eller forvanskede de; det paastaaer jeg, og er ikke bange for, at nogen ærlig Mand, der med mindste Alvor har læst det Ny Testamente, skal sige, det er ikke sandt, hvad enten han saa billiger Christendommens Hoved-Sætning eller ikke.

Det er nemlig slet ikke mueligt, at et fornuftigt Menneske kan læse det Ny Testamente, enten i Grund-Sproget, 116eller i redelige Oversættelser, med den alvorlige Hensigt, deraf at lære, hvad Christendom er, uden at finde, at, baade efter Jesu anførte Ord, efter hans Apostlers Forklaring, og efter deres Troes-

Bekjendelse, i de vigtigste, mest afgjørende Øieblikke, er det Christendommens Hoved-Sætning, som alle Christne maae troe, og, selv med den øiensynligste Livs-Fare, standhaftig bekiende: at Jesus af Nazareth, Marias Søn, er Guds eenbaarne Søn, og Verdens Frelser, har, som Guds eenbaarne Søn, alle guddommelige Egenskaber, undtagen den, at være sin egen Fader, som hans Sønne-Navn bestemt udelukker, og er, som Frelser, den eneste Saligheds Grund for Menneskene, saa kun hvo som antager ham derfor, kan blive salig, indgaae til det evige Liv, som er evig Ære, Fred og Glæde!

Enhver som har undersøgt Sagen, veed, og enhver som vil undersøge den, skal finde, at jeg her ikke regner det mindste mere til Christendommens Hoved-Sætninger (articulos fidei fundamentales) end hvad der umueligt, uden at gjøre Jesus og hans Apostler til Sværmere og Bedragere, og derved tilintetgiøre Christendommen, kan skilles derfra, og nu spørger jeg: om de, efter det attende Aarhundredes Sprog, oplyste Theologer fremstillede disse to christelige Hoved-Sætninger som saadanne, eller om de ikke tvertimod alle, kun mere og mindre aabenbart, regnede netop disse Hoved-Sætninger fra, naar de talde om den ægte, rene, fornuftige, oplyste Christendom, regnede dem fra, ved enten ligefrem at erklære dem for falske, eller ved at fortie dem, og erklære noget ganske Andet for det Væsenlige og Vigtige i Christendommen, for dens Hoved-Sætninger, dens Hoved-Sag og Kjerne? Saa spørger jeg, og svarer, efter det modneste Overlæg, jeg formaaer at anvende, og med de bestemteste Ord, jeg kan finde: visselig, alle de Theologer, som bekiendte sig til, hvad man, efter Semlers Tid, kaldte den rensede, fornuftige, oplyste Christendom, alle de af 117 disse Theologer, hvis Bøger jeg har læst, hvis Prædiken jeg har hørt, eller med hvem jeg har talt om hvad der er den sande Christendom, de regnede fra, hvad der nødvendig maa gælde for Christendommens Hoved-Sætninger, saalænge den skal øses af det Ny Testamente; og at vore Dages Theologer sædvanlig Intet vil vide af, at Jesus er Gud med Faderen, og at Troen paa ham som Frelser er det eneste Saligheds Middel, hvilket Barn i de protestantiske Menigheder, maa man jo hartad sige, veed ikke det! Staaer det ikke selv i Børne-Bøger for Almuen, at Hoved-Sætningerne i Jesu Lære er: Gud, Forsyn og Udødelighed, samt de to store Bud at elske Gud over alle Ting og Næsten som sig selv, og hvad have vi da mere Vidnesbyrd behov! hvad maae ikke nødvendig Theologer sige og skrive om Christendommens Hoved-Sætninger, naar de endog vil have dem udelukte af de Christnes Børne-Lærdom! Og jeg spørger hver opmærksom Bibellæser, som har Gnist af Sandheds-Kiærlighed, er det ikke dog, naar man her vil tale det mildeste mueligt, er det ikke dog en forfærdelig Usandhed, at hine Sætninger: der er en Gud, der er et Forsyn, og Mennesket har en uddelig Sjæl; og hine Bud om Kiærlighed til Gud og Næsten, at det er Hoved-Sætningerne i Christendommen, at det er hvad der skiller og udmærker den fra andre Religioner, at det er Grundvolden, hvorpaa Jesus Christus, efter det Ny Testamente, vilde have sin Kirke grundet og bygget, som et trindt beleiret, men dog, efter hans Forsikkring, til Verdens Ende uindtageligt Slot for den Høiestes Børn! Er ikke Dette, som man vil indbilde Folk er Hoved-Sætningerne i Christi Lære, netop de Forud-Sætninger, den meer og mindre har tilfælles med al fornuftig Tale om guddommelige og menneskelige Ting, og hvad der paa det Udtrykkeligste, efter Christi eget Vidnesbyrd, indeholdes i det Gamle Testamente. Hvorfor vil man dog ikke, naar man forkaster Christendommens 118 Hoved-Sætninger, være redelig nok til at bekiende, man forkaster Christendommen! Kan det være den rette Oplysning, som driver til at indhulle sig i Mørke, til at opbyde al sin Lærdom, Klogskab og Spidsfindighed, for med et Slags Skin at kunne skride for hvad man ei er, og ei vil være; nu, christelig er den i det Mindste ikke, antichristelig er den, saavist som Jesus har sagt, hvad Apostlerne vidne, og saavist som Apostlerne var sande Christne, saavist altsaa, som det Ny Testamente er Christendommens ægte Kilde, og er det ikke saa, hvad tvistes vi da om, hvilken fornuftig Mand vil da meer hedde Christen!

Men, kunde man vel endnu sige, det er nok sandt, at naar man ret har gjort sig klart, hvad det vil sige, at være en Christen, hvor vigtig en Sag det er, her handles om, og hvor daarligt det er at tale om ægte, reen og oplyst Christendom, dersom der ikke er et tydeligt Ord, der kan afgjøre, hvad Christus virkelig har lært, og hvad der i Hans Lærdom er det Vigtigste, det Væsenlige, uden hvilket en Lære aldeles holder op at være Christendom, det er sandt, at naar man saaledes er kommet til Klarhed, da kan man umuelig, som ærlig Mand, udgive sig for Lærer i Christendommen, og dog fortie, end sige da bestride, hvad du, efter det Ny Testamente, med Rette kalder dens Hoved-Sætninger, umuelig dølge for sig selv, at hvem Talen om Jesu Guddom forbittret, hvem Korssets Ord forarger, er lige saavist en Fiende af Christendommen, som hine, der vilde stene Jesus, fordi han gjorde sig selv Gud lig, som Jøder og Hedninger, der jo kun hadede og forfulgte Apostlerne og deres Discipler, fordi de bekjendte og udbredte Tro paa den korsfæstede og opstandne Jesus, som Guds Søn og Verdens Frelser, ingenlunde fordi de gientog Kiærligheds-Budet og Læren om Gud, Forsyn og Udødelighed, der ei engang var ny i Philosophernes Skoler, end sige da i Synagogen. Alt dette indrømme vi, men derfor ikke, at de nyere Theolo119ger, som modsagde disse Ting, meende det saa ilde med Christendommen, eller var sig Uredeligheden saaledes bevidst, som du synes at paastaae; thi baade kiende vi flere saadanne Theologer, som, i langt ringere Ting, end Menneskets Saligheds-Sag, vist ikke for nogen Priis vilde bedrage, og det er os tillige klart, at i det Mindste Endeel af dem virkelig ansee Christus for meer end et Menneske, hans Lærdom for mere paalidelig, hans Trøst for mere beroligende, end noget andet Menneskes, saa de, betragtede ham halv som den største Philosoph, halv som et overjordisk Væsen, troe at kunne med Føie kalde sig Christne, uagtet de ingenlunde troe paa hans Guddom eller trøste sig ved hans Død og Opstandelse. Hvor uchristeligt end disse mangen Gang baade tale og lære, saa er de dog ikke antichristelige, men kun forblindede af den aandløse Selv-Klogskab, der i forrige Aarhundrede, som af sig selv, blev stærk hos alle Partier, og maatte, hvor den fik Overhaand, nødvendig nedbryde Troen, og forvirre

Begreberne om Gud og Menneske, Sandhed og Vildfarelse, Christendom og Hedenskab. Da det først syndes afgjort, at Jesus ikke, som en enbaaren Søn, kunde være Gud med Faderen, og at Troen paa ham umuelig kunde hjælpe til Salighed, end sige være det eneste Middel dertil, saa kunde det lettelig skee, at netop de, der mindst vilde undvære Jesu Trøst og Veiledning, indbildte sig, at hvad der, efter deres faste Formening, var en stor Vildfarelse, kunde Jesus ikke have lært, og maatte da, naar Ordene dog lød derefter, enten have meent noget andet dermed, eller læmpet sig efter de Enfoldige. Vant, som man i Christenheden er, til at ansee Christendom og Sandhed om Menneskets religiøse Forhold for eenstydige Ord, sammenblandede man let, hvad dog i Grunden er himmelvidt forskielligt: den Sætning at Christendom er Sandhed, med den, at hvad man anseer for religiøs Sandhed, er den sande Christendom, og det er da ingenlunde idel Uredelighed eller Lige Gyldighed for Sandhed, men tillige Feiltagelse og Selv-Bedrag, der har gjort Talen om Christendom saa forvirret, som den i Kirken, og i de theologiske, ja selv i mange af de ulærdeste Skoler unægtelig er. Den Omstændighed, at Jesus ofte taledede i Lignelser, og at der selv i det Ny Testamente hist og her findes Billed-Ord, der, som saadanne, nødvendig maae forstaaes anderledes, end hvor de bruges om deres legemlig tilsvarende Gienstand, har ikke blot tjent de Uredelige til Paaskud, men ogsaa givet de Kortsynede Anledning til at drømme om en Christendommens Aand, man kunde faae, uden Tro, hvem veed, hvorfra, og hvorefter man kunde bedømme Ordet, og udfinde, hvad der, til Trods for dets aabenbare Betydning, skulde være dets Bemærkelse. Saaledes udbredte sig den vist nok grundfalske Indbildning, at man kunde have Christendommens Aand, skjøndt man bestreed Sandheden af det Ny Testaments Ord, ja at man handlede i Christi Aand, naar man nedbrød Troen baade paa Aanden og paa Ham.

Skulde nogen Anden end jeg selv, hvad dog ei er at formode, gjøre mig denne Invending, da vilde jeg sige, hvad sandt er, at den slet ikke rammer Dommen over det attende Aarhundredes Oplysning, men kun den ubillige Dom over de Theologer, som hyldede den, at de alle vidste, hvad de gjorde, og var sig den Antichristelighed bevidst, som unægtelig fandtes og virkede i deres Tankegang, deres Skrift og Tale, og jeg kan ingenlunde frikiende mig selv for, i tidligere Dage, stundum at have fældet en saadan mere eller mindre ubillig Dom; men at man burde skielne mellem dem, der udrugede hin antichristelige Oplysning, og dem der forførtes af den, bekiendte jeg stedse, og vil herefter heller dømme for mildt end for haardt om Personerne, uden at det dog kan have anden Indflydelse paa min Dom over Lærdommen, end at gjøre den endnu skarper, bestemtere og aldeles ubetinget.

121 Er det nu vist, at det attende Aarhundredes Oplysning stod fiendtlig mod det Ny Testamente, baade som Bog i det Hele, og som Kilde til christelig Kundskab, baade mod dets Sprog og Hoved-Indhold, da kan der dog vel ingen Tvivl være om dens Antichristelighed, eller være Gran af Sandsynlighed for, at hin Oplysning desuagtet skulde være i Christendommens Aand, der i saa Fald maatte være Selv-Modsigelsens og Løgnens Aand.

Ikke des mindre vil jeg dog endnu sammenligne hvad man paa en Maade kan kalde Christendommens Aand, med Aanden i det attende Aarhundredes Oplysning: Grund-Forestillingerne nemlig i begge, for at vise, at de ere hinanden bestemt modsatte.

Hvad man nemlig, ved første Øiekast, i det Ny Testamente bliver vaer, og finder stærkere stadfæstet, jo fortroeligere man bliver med det, det er dog unægtelig, at der betragtes Mennesket og Verden, med den hele Timelighed, fra Evighedens Stand-Punkt, saa at kun hvad der kan evig vare, hvad der kan herlig bestaae, selv naar Himmel og naar Jord forgaaer, kun det er, efter denne Betragtning, i Grunden værdt at tale om, at agte paa og efterstunde, saa alt det Timelige maa vurderes efter dets Forhold til det Evige, og bruges med udelukkende Hensyn dertil. Dette findes klart udsagt i hine Apostelens bekiendte Ord: vi tage ikke Hensyn paa det Synlige men paa det Usynlige, thi det Synlige er timeligt, men det Usynlige er evigt; men om det aldrig var udtrykt i saa filosofisk bestemte Ord, vilde det dog være indlysende nok, at denne Forestilling ligger til Grund for alle Bud og Betragtninger, alle Domme og Slutninger, for hele Tanke-Gangen i det Ny Testamente, med sit store Omkvæd: Døden er Syndens Sold, men Guds Naade-Gave er det evige Liv i Christo Jesu, vor Herre!

122 Mon der nu virkelig skulde findes en Eneste af hin saakaldte Oplysnings Venner, der turde paastaae, enten at Ovenstaaende er ugrundet, eller at den samme Forestilling, om Timelighedens Forhold til Evigheden, er Aanden eller Sjælen i det attende Aarhundredes Theologie, eller: hvem tør vel nægte, hvad der ligger aabent for Alles Øine, at lige det Modsatte er Tilfældet, saa, efter den herskende Oplysning, er Evighed enten en ørkesløs Tanke, et tomt Begreb, eller skal dog af Timeligheden laane alt Værd og Betydning! Hvor finder man vel i vore Moral-Systemer den Sætning udviklet, at al Skikkelighed og Ustraffelighed, al udvortes Retfærdighed, uden et reent Hjerte, er kun Skin-Hellighed, og at det ikke nytter et Menneske, om han vandt al Verden, naar han skulde lide Tab paa Sjælen, skjøndt det ei blot en enkelt Gang siges i det Ny Testamente, men er aabenbar de to store Grund-Sætninger, hvorpaa det christelige Moral-System maa bygges! Hvem er saa vankundig, at han ikke veed, at det er disse Grundsætninger, og i det Hele den christelige Betragtning af Timeligheden, af Livet i denne Verden, som det attende Aarhundredes Oplysning af al Magt bestrider, og stræber at fordrive som Mørke, som en mørk og sværmerisk Miskiendelse af den menneskelige Dyd, af Livets Værd, af den skønne Verden og dens mange Glæder! Hvem veed det ikke, at, efter det attende Aarhundredes Oplysning, er det to af de utilgiveligste Synder, at glemme Tiden over Evigheden, og at tvivle om Gyldigheden af en Retfærdighed, som bestaaer af lutter dydige Handlinger!

Hvem veed det ikke, at, efter det attende Aarhundredes Oplysning, er Evigheden kun en forlænget Timelighed, en uendelig lang Tid, hvori man, ligesom i denne Verden, er Forandring, altsaa Forkrænkelighed, undergivet, begynder hvor man slap her, og bliver aldrig færdig, og at man derfor bereder sig bedst til Evigheden, ved at lade 123den, som en mørk Fremtid, staae ved sit Værd, og passe sine verdslige Sysler!

At denne Betragtning af Forholdet mellem Tid og Evighed, ogsaa uden alt Hensyn paa Christendommen, er bagvendt, er ingen Oplysning, men Formørkelse af de menneskelige Vilkaar, det vil jeg her kun i Forbigaaende anmærke, men at den er antichristelig, 3: strider paa det allerbestemtteste mod Christendommens Grund-Forestilling, saavel som mod Jesu og hans Apostlers udtrykkelige Ord, det vil jeg med al Strængthed gjøre giældende, mod dem, der kalde sig Christne og ere det ikke, kalde sig christelige Theologer, og ere det Modsatte.

Jeg veed jo vel, hvad de Klogeste blandt Modstanderne vil svare, veed jo vel, de ikke saa naivt, som i min Barndom, vil spørge: men er det ikke dog ogsaa, naar man skal tale alvorlig, sandt, at Tiden er for Mennesker det Visse, Evigheden det Uvisse, og at Hoved-Sagen er, hvordan man handler, som der staaer: viis mig din Tro af dine Gierninger! Nei, jeg veed meget godt, at naar man mærker, det gaaer ikke længer an, at vinde filosofisk Rye ved Taushed, da vil man svare fornemt, og undervise mig, som en gammelagtig Præst, der har glemst sin Latin, om, at det var i det Høieste kun til Kants Tid, man, forledt af den da herskende eudaimonistiske Philosophie, udtrykte sig saa urigtig, eller dog saa uforsigtig, som om man satte det Synlige over det Usynlige, det Legemlige over det Aandelige, det Timelige over det Evige; men at, siden den Tid, har alle videnskabelige Theologer aldeles christelig ladet det Evige: det Intellectuelle, Mentale og Moralske, vederfares Ret, nøie skielnet mellem Legalitet og Moralitet, og fattet Menneskets høie Maal langt over alt Sandseligt, i Almeen-Fornuftighed. Om man da end ikke saa ivrig, som i forrige Tider, indskiærpede den Sandhed, at det Timelige og Synlige kun har relativt Værd, ja om man end stundom yttrede, at det Ny Testaments Tale 124derom syndes lidt overspændt, saa var det dog ingenlunde, fordi man kaldte Sandheden i Tvivl, men kun fordi man af Historien saae, hvor skadelige Følger det ved Misforstand kunde have, at tale foragteligt om Livet i denne Verden, og nedsætte de dydige Handlinger.

Den Underviisning venter jeg, men den er, som man seer, spildt paa mig, da, hvis det er Synd, at bestride det attende Aarhundredes Oplysning som antichristelig, jeg unægtelig er en forsættelig Synder, som ret godt veed, hvad han gjør, og derfor slet ikke kan nyde godt af den kiærlige Formodning, at det er kun Forblindelse, naar man ikke tilbeder den Soel, der i vor Menighed opstod af Elben med Basedow, speilede sig glimrende med Semler i Saale, kulminerede ved Pregel i Königsberger-Philosophens Hjerne, og gaaer vel ned i den venlige Saale, hvor man veed, Luther nær havde druknet, med Wegscheider. Kun i Forbigaaende vil jeg bede Modstanderne erindre, at vi her ikke tale om Bogstaven, men om Aanden, saa jeg har, efter deres eget System, nemt ved at forsvare min Paastand, om deres Ord end lød ganske anderledes christelig om Tid og Evighed, og hvad jeg her, foreløbig, vil lægge Vægt paa, er den unægtelige Omstændighed, at hin uchristelige Betragtning af Tiden som det Væsenlige, og Handlinger som den egenlige Dyd, i Slutningen af det attende Aarhundrede blev almindelig, baade mellem Præster og Andre, og er endnu den herskende. Thi spørger jeg, hvorledes man kunde kalde Tiden med denne antichristelige Tænkemaade, der med største Kiækhed gav sig tilkiende, hvorledes man kunde kalde en saadan Tid oplyst, langt mere moralsk og christelig oplyst end de forrige Tider, med mindre man selv i Grunden hyldede samme Betragtning, beherskedes selv af den Tidens uchristelige Aand, man priste og tilbad! Inden man, uden Selv-Modsigelse, faaer dette Spørgsmaal besvaret, vil jeg haabe, 125vi er rykkede saavidt frem med Exempel-Samlingen, der følger som Bilag, at Uchristeligheden, saavel af Aanden som af Ordet, vi bekæmpe, er derved blevet haandgribelig. Det er altsaa kun for, paa Modstandernes Bekostning, at øve en dydig Handling mere, jeg endnu spørger, hvoraf det kom, at man her, ved Hyldingen af den christelige Grund-Betragtning, ligesom ved Fremstillingen af Christendommens Hoved-Sætninger, bestandig var saa bange for de døde Misbrug, og saa ubekymret for de levende, eller maaskee saa tappre mod hine og saa feige for disse, eller er det ikke dog bagvendt, naar Folk næsten aldrig tænker paa Evigheden, da at bede dem, de dog endelig ikke maae glemme det Timelige, bagvendt, paa en Tid, da man øiensynlig stræber efter Skinnet af det for Verden Priselige, og spiller Comoedie fra Vuggen til Graven, da at advare mod Ringeagt for den udvortes Gjerning, er det ikke omtrent, som, hvad man ogsaa tit har gjort, at prædike om den slemme hykkelske Kirkegang for tomme Stole, og at formane dem, der hartad slet ikke veed, hvad Bøn til Gud vil sige, til ikke at bede for tit, da man ellers let kan blive en afskyelig Pharisæer! Sandt at sige, synes mig, Sligt er langt fra at røbe enten Christendom eller Oplysning, og begge Dele: oplyst Christendom, eller christelig Oplysning, det maae dog vel alle kunne see, det ikke er, saa hvem der lærde Saadant fra sig, maa vist, om han vil undgaae Selv-Modsigelse, enten tilstaae, at han tænkte uchristelig, eller at han var meget uoplyst, saa uoplyst, som hvad man ellers kalder stokblind.

Men, kunde Hornemans Tilhørere, eller hvem der ikke er stort ældre og klogere, sige: hvad rager det os, og vor Oplysning, alt hvad du paastaaer og stræber at bevise om det attende Aarhundrede, vi leve og vore Lys brænde i det Nittende, siig nu, om du tør, at de er uchristelige, og see da, om det gaaer dig bedre, end ham, der fandt Hornemans 126Exeges taabelig nok! Tør du ikke det, saa blæse vi kun ad al din Tale om den Theologies Uchristelighed, der ikke behager dig, sikkert fordi du ikke kiender den i sin uhyre Skarpsindighed og kritiske Fortræffelighed, og det i et nydeligt Sprog.

Dertil kan jeg nu vist nok ikke svare andet, end: bide lidt, Børnlille, til eders Lys, som end staae under Skieppen, komme i Stager, saa de kan skinne for os! da faae vi at see, hvor de er støbte, og hvad de kan fordunkle, og skal da vist ikke glemme at anmærke det, ikke undlade at aabenbare Uchristeligheden af det nittende Aarhundredes Oplysning, hvis den findes, ligesaa uforbeholden, som vi bestride det attendes, der, saavidt vi af alle Mærker kan skiønne, endnu er den herskende, saavel hos eder som hos dem, I følge, og som kun synes eder ny, fordi I kiende ingen ældre.

Kan imidlertid dette Svar til de Smaa ei tilfredstille de Store, og skulde selv de, der have givet det attende Aarhundredes Oplysning glimrende Vidnesbyrd, nu finde for godt at afsværges den, da har jeg til dem, som til Høilærde, man ei maa byde Formaninger, et Spørgsmaal, de ikke vel kan vægre sig ved at besvare, og som nødvendig maa besvares, før jeg kan lade mig aftrætte, at det er det attende Aarhundredes Oplysning, der spørger endnu, overalt, hvor man fornemt adskiller sin Christendom, som den rensede, fornuftige, oplyste, ei blot fra min, men fra Morten Luthers, fra Kirke-Fædrenes, og selv fra Apostlernes! Jeg spørger nemlig, hvad det dog vel kan være for en skjøn Oplysningens Dag, om hvilken man, fra Cathedre og Prædikestole, med Smerte forkynder, at den staaer Fare for at forvandles til Nat af det indbrydende Mørke, hvad det kan være for en Dag, dersom det ikke er den, Patriarken i Ferney glædede sig til at see, og saae? Har jeg kanskee misforstaaet dem, saa den Dag eller Morgen-Røde, hvis Skæbne de begræde, er den christelige Oplysning, ogsaa jeg har arbejdet paa at kalde til¹²⁷bage, og som i de sidste Aar syndes at forsvinde i Mørket! Nu vel, Intet skal være mig kiærere end saa overraskende en Opdagelse, og de vil da, med Fornøielse, af disse Blade see, at deres Frygt var overdreven, og at denne Oplysning har, ved at brydes med Skyerne, ei tabt i Styrke, men vundet i Klarhed. Overalt skal det være mig kiært at mødes med enhver ny Oplysning, thi af Alt hvad der i Christenheden har giældt, og kan giælde for Lys, veed jeg Intet, hvormed jo det Lys jeg hylder kunde sammensmelte, undtagen Skinnen af den Lyse-Klyne, hvorved man i det attende Aarhundrede vilde fordunkle de to store Kirke-Lys: det Prophetiske og Apostoliske, som Herren tændte og bød at brænde paa Hans Alter til Dagenes Ende!

N. F. S. Grundtvig.